

**ზმნურ ფორმათა გავრცობისათვის მეგრულში
(გალის მეტყველების მიხედვით)**

**On Verb Forms with Emphatic Vowels in Megrelian
(according to Gali Speech)**

ეკა დადიანი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Eka Dadiani

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

ABSTRACT

In Megrelian emphatic vowels that extend word forms are widespread. Vowels y, u, and ũ can be attached to words ending in a consonant, including verb forms and perform such functions.

In the presented article, the cases of the occurrence of the extending vowel with the verb forms are discussed in the Samurzakano Megrelian, one of the municipalities of currently occupied Abkhazia - according to the Gali speech. The published Megrelian texts (I. Kipshidze 1914; M. Khubua 1938) were taken for analysis, which was compared with the new material recorded in the villages of Gali municipality (Otobaia, Ghumurishi).

From the analyzed material, it can be seen that in Samurzako Megrelian, the verb extension vowel is found in a sufficient number, although it is not characterized by such a frequency as it is in Senaki speech.

Marker suffixes of person and number can be complicated with a long vowel; The structure of the verb stem (the number of syllables) does not matter, it will be attached to different screeve forms. It occurs with a pause both at the end of a sentence and within it. In a certain position, the unextended variant alternates with the extended form, and in some cases (before the particle -a of reported speech) only the extended option is used. Of the extended vowels, the ʔ vowel is often used. The occurrence of extended /u/ seems to be due to the phonetic factor: it is mainly found with forms containing a vowel. As a matter of fact, the vowel /i/ is rarely attested in Samurzakano Megrelian.

In general, Maghrelian differs from literal Georgian in terms of the frequency of extended verb forms, although similar facts are more or less confirmed in dialects.

საკვანძო სიტყვები: მეგრული მეტყველება, სამურზაყანოული კილოკავი, ემფატიკური (მავრცობი) ხმოვნები მეგრულში, ზმნის გავრცობა მეგრულში.

Keywords: Mengrelian speech, Samurzakan sub-dialect, emphatic (expanding) vowels in Mengrelian speech, verb extension in Mengrelian speech.

მეგრულში (აგრეთვე ლაზურში), ქართული სამწიგნობრო ენისა და დიალექტების მსგავსად, სიტყვები შეიძლება გავრცობილ იქნეს ხმოვნით, რომელსაც სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა ტერმინით აღნიშნავენ: ემფატიკური (ნ. მარი, ქ. ძოწენიძე, ი. იმნაიშვილი, ა. ლომთაძე, თ. ზურაბიშვილი, თ. უთურგაიძე...), მავრცობი (თ. ზურაბიშვილი, თ. უთურგაიძე...), ნართაული (ა. შანიძე), მარცვალთლიაობის ა (ალ. ფოცხიშვილი), პარაზიტული ხმოვნები (ს. ჟღენტი).

მეგრულში მავრცობის ფუნქციას ასრულებს ი, უ, გ ხმოვნები, ხოლო ლაზურში – ო, უ, გ, ი ხმოვნები. გ და ი შეზღუდულად იხმარება (კარტოზია 2005: 63). შდრ.: სალიტერატურო ქართულში მავრცობ ხმოვნებად გამოიყენება ა და ი.

მეგრულ-ლაზურის მავრცობ ხმოვანთა წარმომავლობა და ფუნქცია სხვადასხვაგვარადაა ახსნილი:

ი. ყიფშიძის აზრით, ი, უ, გ ხმოვნები უფუნქციო ელემენტებია, რომლებიც გამოთქმის გასაადვილებლად ჩნდება თანხმოვნით დასრულებულ სიტყვებთან (Кипшидзе 1914: 012); ს. ჟღენტიც ი, გ, ო/უ ხმოვნებს მორფოლოგიურად უფუნქციო, „პარაზიტულ“ ხმოვნებს უწოდებს (ჟღენტი 1953: 177).

ლაზურისა და მეგრულის უ < ო შეესატყვისება ქართ. ა ემფატიკურ ხმოვანს (Климов 1962 25; გამყრელიძე..., 1965: 158; კარტოზია 2005: 64-68). ემფატიკური უ გარკვეულ ფონეტიკურ პოზიციაში (ფუძეში ო, უ-ს არსებობისას) შენარჩუნებულია, სხვა შემთხვევაში გ და ი-დ იცვლება (კარტოზია 2005: 68). შდრ.: გ. კლიმოვი: ემფატიკური უ მიღებულია გ, ი ხმოვნებისაგან ფუძისეულ უ, ო ხმოვნებთან ასიმილაციით (Климов 1962: 25).

მავრცობ ხმოვანთა გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია სალიტერატურო ქართულსა და კილოებში. თანამედროვე სალიტერატურო ენაში, ძველ ტექსტებთან შედარებით, მავრცობი ხმოვნის გამოყენების არე გაფართოებულია. ხშირად გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოს კილოებში, დასავლურ დიალექტებში კი იშვიათია (ზურაბიშვილი 1956: 232-233).

მავრცობი/ემფატიკური ხმოვნები ფართოდაა გავრცელებული მეგრულში. ამასთან, მეგრულის კილოკავები გარკვეულ სხვაობას გვიჩვენებს მავრცობ ხმოვანთა სახესხვაობების მიხედვით; გ ხმოვანი დამახასიათებელია ზუგდიდურ-სამურზაყანოული კილოკავისთვის,

გვხვდება აგრეთვე ჩხოროწყუ-მარტვილის მეტყველებაში. სენაკისა და ხობის მეტყველებაში უმთავრესად იხმოვანი გვაქვს. მავრცობი უმეტწილად უ ხმოვნის შემცველ ფუძეებთან ფიქსირდება.

მავრცობი ხმოვანი მეგრულში შეიძლება ახლდეს თანხმოვანზე დასრულებულ სხვადასხვა (როგორც ფორმაცვალებად, ისე ფორმაუცვლელ) სიტყვას. სალიტერატურო ენისა და კილოების მსგავსად, ძირითადად პაუზასთან, წინადადების ან შესიტყვების ბოლოს გამოიყენება. შეინიშნება განსხვავებული ფაქტებიც.

წარმოდგენილ სტატიაში განვიხილავთ ზმნურ ფორმებში მავრცობი ხმოვნების გამოვლენის შემთხვევებს სამურზაყანოულ მეგრულში ამჟამად ოკუპირებული აფხაზეთის ერთ-ერთი მუნიციპალიტეტის – გალის სოფლების მეტყველების მიხედვით. საანალიზოდ ავიღეთ გამოქვეყნებული მეგრული ტექსტები (Кипшидзе 1914; ხუბუა 1937; ლომია... 2012)¹, რომლებიც შეგუდარეთ ახალ მასალას, კერძოდ, გალის სოფლების (ოტობაია, ღუმურიში) მონაცემებს². მასალის ანალიზის შედეგად საინტერესო სურათი გამოიკვეთა.

მეგრულში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მავრცობი ხმოვანი თანხმოვნით დასრულებულ ნებისმიერ სიტყვასთან შეიძლება შეგვხვდეს. ჩვეულებრივ იხმარება ზმნურ ფორმებთანაც. სამეცნიერო ლიტერატურაში ზემორაჭულში გამოყენებულ ამ ტიპის ხმოვანს შ. ძიძიგურმა „ზმნური მავრცობი“ უწოდა (ძიძიგური 1954: 75).

ზმნური მავრცობი ხმოვანი ძველ ქართულ ტექსტებში არ დასტურდება. იშვიათად გვხვდება თანამედროვე ქართულ სამწიგნობრო ენაში. მავრცობი -ა უმთავრესად ჩნდება -ს, -თ, -ნ სუფიქსების მომდევნოდ პაუზასთან როგორც წინადადების ბოლოს, ისე შიგნით. მაგალითად:

ამ ხნის განმავლობაში ბევრი რამ ნახესა და განიცადეს (ზურაბიშვილი 1972: 45).

მსგავსი ფაქტები ფიქსირდება XVIII საუკუნის დოკუმენტში: ...ოცდაორსა თუმნათ და(ა)ფასესა, თვრამეტი თუმანი ნაღდი უნდა მივცეთ, რაც ჩვენი მართებსა (ქავთარაძე 1964: 73).

მავრცობი ა ზმნებთან ხშირია რიგ კილოებში (რაჭული, ფშაური, ხევსურული, ინგილოური, იმერული, ლეჩხუმური). თვალში საცემია მისი ხმარება ტაოურში, სადაც, სხვა კილოებთან შედარებით, მავრცობი ა სისტემებზე დაერთვის ერთმარცვლიან ზმნებს, როგორც თანხმოვნით, ისე

¹ ი. ყიფშიძე ცალკე გამოყოფს ზუგდიდურ-სამურზაყანოული მეტყველების ნიმუშებს (ჩაწერის ადგილი მითითებული არ არის). მ. ხუბუას ტექსტები ჩაწერილია გალის სოფლებში (წარჩე, ბარღეფი, საბერიო, ნაბაკი, ოტობაია), მ. ლომიასა და რ. გერსამიას მასალა ჩაწერილია სოფელ ბარღეფში.

² საანალიზო აუდიომასალა ჩაიწერეს და მოგვაწოდეს აღნიშნული სოფლების მკვიდრებმა, საქართველოს საპატრიარქოს ქართული უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ცენტრის მკვლევრებმა, ფილოლოგიის დოქტორებმა სოფიო კვუპამ და კესო გუჯუამ, რისთვისაც მათ მადლობას ვუხდით.

ხმოვნით დასრულებულ ფორმებს (დადიანი 2018). შდრ.: შ. ფუტკარაძე ა მავრცობს „უფუნქციო ა ხმოვანს“ უწოდებს (ფუტკარაძე 2016: 213, 300).

სპეციალურ ლიტერატურაში ზმნური მავრცობი ხმოვნები, სახელებთან შედარებით, ნაკლებადაა შესწავლილი.

მეგრულში ზმნურ ფორმათა გავრცობის შემთხვევები განხილულია სხვადასხვა ნაშრომში (Кипшидзе 1914: 012, 067-069; ეზუგბაია 2010: 174-175; ლომია... 2012 (1): 78-84; ქირია... 2015: 265, 750). თუმცა საკითხი სპეციალური შესწავლის საგანი არ ყოფილა.

მეგრულში მავრცობი ხმოვნით შეიძლება გართულდეს პირისა და რიცხვის სუფიქსები; ზმნის ფუძის სტრუქტურას (მარცვლის რაოდენობას) მნიშვნელობა არ აქვს, დაერთვის სხვადასხვა მწკრივის ფორმას.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ სენაკურ მეტყველებაში მავრცობი ხმოვნები უფრო ხშირად გვხვდება, მათ შორის ზმნურ ფორმებთან, ვიდრე სამურზაყანოულში.

ზმნური მავრცობი ხმოვნები გამოვლინდება შემდეგ პოზიციებში:

1. -ქ სუფიქსის მომდევნოდ აწმყო-მყოფადისა და I-III თურმეობითის ფორმებთან მხოლოდითი რიცხვის I-II პირში.

ი. ყიფშიძის ტექსტებში შესაბამის პოზიციაში მეტწილად გ. უ ხმოვნები გვხვდება:

ქაარწყეჟე ჩქიმი გაჭირებასე (70) „ხედავ ჩემს გაჭირებას“; მა ვორეჟე ღორონთი (70) „მე ვარ ღმერთი“; ნე დოპილგენჟე (50) „ნუ მომკლავ“; მიდურჟე დო ქობთხინჟე ღორონგე (69) „წავალ და შევთხოვ ღმერთს“; მა თეჟი ქედორხვადჟე (51) „მე იქ დაგვხვდები“... ასე მა მიდურჟეჟე ეუდეშა (61) „ახლა მე წავალ სახლში“; სოქიშახე მეურჟე, ჯგირი კოჩი? (69) „სანამდე მიდიხარ, კარგო კაცო?“, თისე მიდგაყუნჟეჟე ჩილოვა (75) „იმას გავყვები ცოლადო“; თიში უკული ქობლურჟეჟე (163) „იმის შემდეგ ვკვდები“.

შდრ.: მ. ხუბუას ტექსტებში -ქ სუფიქსიან ზმნურ ფორმათა გავრცობის ნიმუშები არ დასტურდება.

-ქ სუფიქსიან ფორმებთან გ ხმოვანი ფიქსირდება მ. ლომიასა და რ. გერსამიას მიერ სოფ. ბარლებში ჩაწერილ ტექსტებში:

შქაშა მიშებლენჟე დო... (104) „შუაში შევალ და“... თემ იტალენჟე დო ვარია? (96) „ისე ტოვებ თუ არაო?“.

სოფელ ოტობაიაში ჩაწერილ ახალ მასალაშიც გ მავრცობი იხმარება:

თუთუმს მარკატელით პწილგენჟე „თუთუნს მარკატელით ვწყვეტ“; თენეფს ქენატკუჩანჟე დო... „ამათ დაპრესავ და“...

2. III სუბიექტური პირის -ს/-ც (მხ. რიცხვი) და -ეს (მრ. რიცხვი) ფორმანტების შემდეგ. შესაბამისი ნიმუშები წარმოდგენილია როგორც გამოქვეყნებულ, ისე ახალ მასალაში.

ი. ყიფშიძის ზუგდიდურ-სამურზაყანოულ ტექსტებში, -ც სუფიქსის მომდევნოდ, ჩვეულებრივ, გ, უ ხმოვნები გვაქვს:

დედები სარალოს ანწი მუ უჭირცე (58) „საბრალო დედაბერს აწი რა უჭირს“; ანწი მუს აკეთენცე აქი (55) „აწი რას გააკეთებს აქ“; ჯუნუნცე

ბოშის (59) „კონის ბიჰს“; მისგთი ოკო ნი, მეურცუ, ჭკუმუნცუ დო შუნცუ (65) „ვისაც უნდა, მიდის, ჭამს და სვამს“; გეჭოფუნცუ ლაკვატასე, ოფოთანცე დო ჩიტეფცე, დუცუ სოფუნცუ (56) „აიღებს ჯოხს, ისერის და ჩიტებს თავს აცლის“; პატონს ლურსუ (49) „ბატონს სძინავს“...

ჯიხაში კარი გუნჯესე დო გემგნააშქვესე დო კონი კარი მოუკილეესე დო თქვისე: თის ვე მეჩანდესე თი ცირას (49) „ციხის კარი გაუღეს და შეუშვეს და კვლავ კარი მოუხურეს და თქვეს: იმას არ მისცემდნენ იმ ქალიშვილს“; საშუალოთ ართი ცუდე გეიოგესე დო თექი ქოდოდირთესე (50) „საშუალოდ ერთი სახლი ააგეს და იქ დადგნენ“...

მ. ხუბუას ტექსტებში მსგავსი მაგალითები იშვიათია: მუ უკობგლე მურსე (268) „თვითონ უკან მოდის“.

მ. ლომიას და რ. გერსამიას ტექსტებში -ს, -ეს სუფიქსების მომდევნოდ ჩვეულებრივ გ ხმოვანი დასტურდება:

თენა უცორსე ასე თე ხენწფესე (ლომია... 2012 (1): 102) „ეს უყვარს ახლა ამ ხელმწიფეს“; თე დემიში ძღაბისე მეყუნსე თე რაში დო მიდართესე (100) „ამ დევის გოგოს მიჰყავს ეს რაში და წავიდნენ“; მასგმა დღას ქედარინესე თამადა (98) „მესამე დღეს დააყენეს თამადა“; თი სახენწიფოსე ხენწიფალა ჩაბარესე იშო (116) „იმ სახელმწიფოში ხელმწიფობა ჩააბარეს“.

ჩვენ მიერ დამუშავებულ ახალ მასალაში უმთავრესად გ, იშვიათად კი უ ხმოვანი გამოვლინდა:

დუს ვეგლეყოთანსე „თავს არ ჩამოაგდებს“; თექ ნერგეფ მოპუნდესე „იქ ნერგები მოგვყავდა“; ზჟა ეკურსუ დო ცვალო გინირთუ (სოფ. ოტობაია) „რძე შედედდება და ყველი გახდება“; მუდაშე მოულუდესე, კიევიშე „იქიდან მოჰქონდათ, კიევიდან“; მალურსუ დო ათაქ ეკუჯიკუანა (სოფ. ღუმურიში) „წამოვა და აქ უბიძგებენ“.

3. მრავლობითი რიცხვის -თ, -ნ ფორმანტების შემდეგ:

ა) -თ სუფიქსიან ფორმებთან ი. ყიფშიძის ტექსტებში, ჩვეულებრივ, გ ხმოვანი გვხვდება:

სახელო ქიგიოდვითე „ჯიმუშიერია“ (73) „სახელად დაარქვით „ჯიმუშიერიო“; ჩილი დო ქომონჯი ქიბრჩინუთე დო (73) „ცოლი და ქმარი ვბერდებით და...“; ზუგიცე თქვა ქიმერთითე უჩარდიამა (3) „ზუგდიდში თქვენ მიდით უჩარდიასთან“; შვიდებით ზოჯენდათე, პატენი! (3) „მშვიდობით ბრძანდებოდეთ, ბატონო!“; ღურათ ვა ღურედათე დო... (147) „სიკვდილით არ მომკვდარიყავით და...“

მ. ხუბუას, ასევე, მ. ლომიასა და რ. გერსამიას ტექსტებში გაუვრცობელი ფორმები დასტურდება.

სოფლების – ღუმურიშისა და ოტობაიას მეტყველებაში მავრცობად მეტწილად გ ხმოვანი გვევლინება, იშვიათად უ ხმოვანი დასტურდება. მაგ.:

ქოთომეფს ფჩანდითე, დოფთასუნდით დო დობრგუნდითე „ქათმებს ვაჭმევდით, დავთესავდით და დავრგავდით“; ათე თუთუმ ბოლოშა გეპტახითე „ეს თუთუნი ბოლომდე შევტეხეთ“; ჩაჩაბიას დოინანდითე,

გუაკეთენდით „ჩირობს (ჩალის ჩილობს) იმასვიზამდით, გავაკეთებდით“; მიდურთუ დო სანთელს ქიგულუანთ (სოფ. ოტობაია) „წავალთ და სანთელს შემოვავლებთ“.

ბ) -ნ სუფიქსი კავშირებითის ფორმებს დაერთვის. -ნ-ს მომდევნოდ მავრცობ ხმოვნად, როგორც წესი, ი ხმოვანია წარმოდგენილი. საილუსტრაციო ნიმუშები:

ი. ყიფშიძე: დღას ვაიძირუდანი გახარება (147) „არასდროს გენახოთ გახარება“; გიყორდანი ართიანი (79) „გიყვარდეთ ერთმანეთი“; დუსუ მილუდანი ჭკუა (167) „თავში გვქონდეს ჭკუა“; მარა ვა გვგანჭყორანი ღორონთქე (79) „მაგრამ არ გაგიწყრეთ ღმერთი“; ანწი გიჩქიდან თენა (169) „აწი იცოდეთ ეს“; მუ ქიმიანანი (12) „რა ქნან“.

მ. ხუბუა: დონთხორანი თი მხარე დო... (289) „გათხარონ ის მხარე და...“

ახალი მასალა: ფხვამანთე, ვამმარკანი ბჟა, ცვალი „ვლოცავთ, რომ არ მოგვაკლონ რძე, ყველი“ (სოფ. ოტობაია).

4. მავრცობის ფუნქციას ასრულებს, ასევე, ზმნურ ფორმებთან -კო სუფიქსისა და და „თუ, და“ კავშირის დართვისას წარმოდგენილი გ, უ ხმოვნები:

ა) -კო სუფიქსიანი ფორმები:

ი. ყიფშიძე: ბრელი ინგარეს, მარა მუ ქიმიანესგო? (105) „ბევრი იტირეს, მაგრამ რა ექნათ?“; თინეფი ოკო არძო უჭოფედესგო ნი დო ხენწიფეშა ქემუუსუნაფუდესგო ნი (53) „ისინი ყველა უნდა დაეჭირათ და ხელმწიფესთან მოეყვანათ“; დუუჩინგ ნდემეფცე მუში დორთაშა უყარულესგო ნი (65) „დაუბარა დევებს, რომ მის დაბრუნებამდე ედარაჯათ“.

ბ) და „თუ, და“ კავშირის შემცველი ფორმები რთულ კონსტრუქციაში დამოკიდებულ წინადადებაში იხმარება. და კავშირი ენკლიტიკურად მიერთვის ზმნას. მაგალითები:

ი. ყიფშიძის ტექსტებში და კავშირი ცალკე დგას: ათე კვათილი კურხის მომირდენქე და, გიგაშქვანქია (51) „ამ მოკვეთილ ფეხს თუ გამიზრდი, დაგარტყამო“; სი ჩქიმი ჩილობაში ვარიას ვა თქუანქე და, ათაურეშეთი მიდაგიღონა (80) „შენ ჩემს ცოლობაზე თუ უარს არ იტყვი, აქედანაც წაგიყვან“; ფაიტონითე მიდაზოჯუნთე და, აღერუაფუ ჟირი მანათი (2) „ფაეტონით თუ წაბრძანდებით, ეღირება ორი მანეთი“; დემქე ქემორთასე და, ომიჭოფი (50) „დევი თუ მოვიდეს, დამიჭირე“.

მ. ხუბუა: ქიგემბუნა პიჯიშ ობონალ წყარსგნ, ქოგიჭირსგ-და, ზესხირო გინმირთუ თინა ხოლოვა (296) „რომ დამისხამენ პირის დასაბან წყალს, თუ გიჭირს, სისხლად გადაიქცევა ისიცო“.

მ. ლომია, რ. გერსამია: ქომჩანსგ-და, ქომჩასია თი მუში გიობუნალი რაშინ, ქოუწივა (98) „თუ მომცემს, მომცესო ის მისი რაში, უთხარიო“.

ზემოთ განხილული გავრცობილი ზმნური ფორმების პარალელურად გამოიყენება გაუვრცობელი ვარიანტებიც. გაუვრცობელი ფორმები მრავლად დასტურდება გაანალიზებულ ტექსტებში:

მ. ხუბუა: ათე შქვილ დო საგანს იბლანქ (296) „ამ მშვილდ-ისარს წავიღებ“; მა იშენ დინაფილი ვორექ (281) „მე მაინც დალუპული ვარ“; ცუდეს და ქიდიტეს დო ონადირუშა მიდართეს (293) „სახლში და დატოვეს და სანადიროდ წავიდნენ“.

ი. ყიფშიძე: ირი კოც დიარა გუუნწყიის (54) „ყველა კაცს ლხინი მოუწყვეს“; [ქორას] კენი გელავჭაანქ (48) „[მუცელს] კვლავ ამოგვერავ“.

მ. ლომია, რ. გერსამია: ათაქ დოლო ქოგოჩანს (110) „აქ მდელი ხარობს“; დექორწინეს თენენქ (116) „დაქორწინდნენ ესენი“; ალექსანდრე აღმასხანიშ ბოშ ვორექ (100) „ალექსანდრე აღმასხანის ბიჭი ვარ“.

ახალი მასალა: ურემეფით გულუურდეს „ურმებით დადიოდნენ“; ხეთ თასგნდეს „ხელით თესავდნენ“; ქიდაწკარანქ დო დოკირგქ თენას „დააწყობ და შეკრავ ამას“ (სოფ. ოტობაია).

გარკვეულ პოზიციებში ზმნები მხოლოდ გავრცობილი სახით იხმარება. მაგალითად:

ა) სხვათა სიტყვის -ა ნაწილაკის დართვისას, როგორც წესი, მავრცობი ი ხმოვანი ჩნდება. საილუსტრაციო ნიმუშები ტექსტებიდან:

ი. ყიფშიძე: ირი ჭუაშე დგგოსქილიდუანქია (50) „ყველა ტკივილისგან მოგარჩენო“; მაჟირა დღას ქიფჩინენთია (54) „მეორე დღეს მოგარჩენთო“; თი ცირასე ცუნცია დიდა (63) „ამ ქალიშვილს ჰყავსო დედა“; თოფიქე გოლასია დო ბოში დოჟვილასია (67) „თოფი გავარდეს და ბიჭი მოკლასო“; პატონი დოპილგნსია (49) „ბატონი მომკლავსო“.

მ. ხუბუა: მა დგგოგურუანქია, ბაბა, ჭარუა დო კითხირსია (283) „მე გასწავლიო, მამა, წერას და კითხვას“; ჭითა ცხენი გაგმიცონითია, ტანი გუბონითია (267) „წითელი ცხენი გამოიყვანეო, ტანი დაბანეთო“; წოხოლე უნჩაშიქ იდასია (283) „წინ უფროსი წავიდეო“; არმაქ თაშ ქიმინესია (277) „ყველამ ასე ქნაო“.

მ. ლომია, რ. გერსამია: მა სქან მუმა ვორექია (94) „მე მამაშენი ვარო“; სი მა გინგოტენქია ოჭემარესია (96) „შენ მე გიხსნიო დილითო“; მა ბოში ვაპუნსია (92) „მე ბიჭი არ მყავსო“; ისია ვემერჩანსია სი თი დემი (98) „იმას არ მოგცემსო შენ ის დევი“.

ახალი მასალა: დუდ ვეჭოფასია (სოფ. ოტობაია) „თავი არ ასწიოსო“.

ზოგადად, მეგრულში III სუბიექტური პირის -ნ სუფიქსი (მხ. რ.), ასევე -ან სუფიქსისეული (მრ. რ.) ნ თანხმოვანი იკარგება, მაგრამ აღდგება -ა ნაწილაკის დართვისას. -ნ, -ან სუფიქსების მომდევნოდ ი ხმოვანი გვაქვს:

ი. ყიფშიძე: ხენწგფესე თოლეფც აჭუნია დო ლეხი რენია (66) „ხელმწიფეს თვალები ტკივაო და ავად არისო“; მუშო მოკონია მა სქანი აღმასი (72) „რად მინდაო მე შენი აღმასი“; სქუა წანამოწანაშა ქგაშიინანია

(73) „შვილი წლამდე გეყოლებათო“; ჩქვ სოლეტინი ვა მომირთემუნანია, სქუავა! (58) „ჩვენ არსაიდან არ მოვსულვართ, შვილოო“.

მ. ხუბუა: ჩქიმი მუმაშ ბეჭედი ულუნია ჩქიმი დასია (291) „მამაჩემის ბეჭედი აქვსო ჩემს დასო“; მუ უჩქენია სქანი სარკესია? (279) „რა იცისო შენმა სარკემო“... დიდქალამ თხალეფი გოცილგნანია, გარაგუნანია, მუნერო ვა გოცილგნანია? (306) „დიდრქიანი თხები ხელს გიშლიან, გეურჩებიან, რანაირად არ გიშლიან ხელსო?“.

მ. ლომია, რ. გერსამია: ვეზირი გეუჭოფუნია ისე დო ვასაჭირგნია (92) „ვეზირი აუყვანიაო იმას და არ სჭირდებაო“; ინეფი დოიძახგნანია (94) „ისინი დაგიძახებენო“.

შდრ.: ზმნური მავრცობი ა სხვათა სიტყვის -ო ნაწილაკის წინ ცნობილია დიალექტებში:

რაჭული: არა ვართაო; ამტენი ხანი აქა ხარაო; ვხნამაო, უთხრა შვილმა; მშიერს დაქტოვებაო (მიძიგური 1954: 231); ზემოიმერული: კურდღლებს ვერავინ დამიჭერსაო; სოფლის ახლოს არ მიიტანოთაო (მოწენიძე 1952-53: 101); ტაოური: ისე თქუესაო, იყენესაო (ფუტკარაძე 1993: 174).

მავრცობი ი გამოვლინდა კითხვითი -ო ნაწილაკის წინ: მა ჯგირი კოჩი ვა ვორექიო, ობრის სუვა ქიმივობირე ნი? (Кипшидзе 1914: 53) „მე კარგი კაცი არ ვარო, ორბს ფრთა რომ მოვპარე?“.

გ) საინტერესოა ნი „რომ“ კავშირიანი ზმნური ფორმები. ნი კავშირი, როგორც წესი, ენკლიტიკურად მიერთვის ზმნურ ფორმას. ნი-ს წინ კი ყოველთვის დგას ხმოვანი. სამურზაყანოულში მეტწილად გ ხმოვანი დასტურდება, იშვიათად – უ ხმოვანი. ნ-ს წინ წარმოდგენილი გ, უ ხმოვნები სამეცნიერო ლიტერატურაში, ჩვეულებრივ, მავრცობ ხმოვნებად განიხილება (ეზუგბაია 2010: 175; ქირია... 2015: 265).

საილუსტრაციო მასალა:

ი. ყიფშიძე:³ შარას მუურსე ნი, ართი მედეჯე ქოძირე (51) „გზაზე რო მიდის, ერთი მელორე დაინახა“; ირო გინოკვათენცე ნი, ირო გინიმიირდულუ (59) „სულ რომ ჭრის, სულ ამოდის“; ნიჭიორი ეთინა რე, ირფელს იგურუნანცე ნი, სიმტყუნეს ვაკათულუ, სიმართლეს თქუანცე ნი (162-163) „ნიჭიერი ის არის, ყველაფერს რომ სწავლობს, სიმტყუნეში არ გაერევა, სიმართლეს რომ იტყვის“.

მ. ხუბუა: ირო ჩქემი ცუდეს ვორექენი, მიდურქ მაჟირა ქალაქიშა“ (280) „სულ ჩემს სახლში რომ ვარ, წავალ მეორე ქალაქში“; ბოშიქ მუდგა თქუასგნ, ვა უღე მუთუნ ქონება, თე ყარულქ გუშტუასგნი (281) „ბიჭმა რაც უნდა თქვას, არ აქვს არაფერი ქონება, ამ დარაჯმა რომ გაუშვას“; სქამი დო სტოლი ქემუდესგნი, ვა დოხოდგ (282) „სკამი და მაგიდა რომ მოუტანეს, არ დაჯდა“; ქივეჩხუპებუქუნი, თი ჭიჭე ჯარი ცუნცენი თინა მიმერიებგ (289) „რომ შევებრძოლები, ის პატარა ჯარი რომ ჰყავს, ის მომერევა“.

მ. ლომია, რ. გერსამია: მუსგ თხინქია სკანი მუანთირს, იახან, ქუგაჩუქასგნი (98) „რას თხოვო შენს მამამთილს, რომ გაჩუქოს“; მუს

³ ი. ყიფშიძის ტექსტებში ნი ცალკეა წარმოდგენილი

უწინქენ, თის იბირსია (104) „რასაც ეტყვი, იმას იმღერებსო“; ალექსანდრე ალმასხანიში ბოში ვორექინ, უწია (94) „ალექსანდრე ალმასხანის ბიჭი რომ ვარ, უთხარიო“.

შდრ.: ახალ მასალაში მსგავს კონსტრუქციაში ზმნურ ფორმათა ბოლოკიდურად გ, უ ხმოვნები დასტურდება (ნი კავშირი არ ჩანს, თუმცა მისი სემანტიკა იგულისხმება). მაგ.:

ქაფუნუნანქე, ხაჭო იი „რომ აადუღებ, ხაჭო იქნები“; ბერგით ხაჩქენქე, თინა რე ჯგირ (სოფ. ოტობაია) „თოხით რომ გათოხნი, ის არის კარგი“; ღუმს ჰჰკუნთუ, წამალერიე (სოფ. ღუმურიში) „ღომს რომ გჰამთ, მოწამლულია“.

ასეთი მაგალითები გამოქვეყნებულ ტექსტებშიც ფიქსირდება:

ი. ყიფშიძე: უჯგუ მიდაბრთათი გვალაშა დო ჩქენი კუნტა ხანი თექი მიდეებლათი (56) „აჯობებს წავიდეთ მთაში და ჩვენი მოკლე ხანი იქ გავატაროთ (წავილოთ)“.

მ. ლომია, რ. გერსამია: ათესე კართეშა ქეწუოთანქე, თიმწკმა თისე გონწყენსია (100) „ამას კალთაში რომ ჩაუგდებ, მაშინ იმას გასხნისო“; უკული ხენწიფე ქომირუნს, ქემოურსე „შემდეგ ხელმწიფე დაინახავს, რომ მოდის (100).“

განხილულ ნიმუშებში ნი კავშირი ცვეთის შედეგად დაიკარგა, თუმცა დაკარგული კავშირის ფუნქციას ბოლოკიდური ხმოვანი ასრულებს (ყიფშიძე 1914: 0140-0141; კარტოზია 1958: 233-234). გ. კარტოზიას აზრით, ნი-ს წინ მდგომი ი/გ ხმოვნები კავშირის ორგანული ნაწილია: ნი < ინი, ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ ნი-ს მოკვეცის შემდეგ ი/გ ხმოვნებს შეუძლია კავშირის როლი შეასრულოს (კარტოზია 1958: 234).

ზმნის ბოლოკიდური ხმოვანი სადემარკაციო ფუნქციით გვევლინება, ის რთული კონსტრუქციის ნაწილებს მიჯნავს.

განალიზებული მასალიდან ჩანს, რომ სამურზაყანოულ მეგრულში ზმნური მავრცობი ხმოვანი საკმაო რაოდენობით გამოიყენება; ძირითადად ჩნდება პაუზასთან როგორც წინადადების ბოლოს, ისე შიგნით. მ. ხუბუას ტექსტებში გავრცობილი ფორმები შედარებით ნაკლებად გვხვდება. ზმნურ ფორმათა გავრცობილი და გაუვრცობელი ვარიანტები ხშირ შემთხვევებში თავისუფლად მონაცვლეობს, გარკვეულ პოზიციებში (სხვათა სიტყვის -ა ნაწილაკისა და -ნი კავშირის წინ) კი მხოლოდ გავრცობილი ვარიანტებია წარმოდგენილი. მავრცობ ხმოვანთაგან გავრცელებულია ნეიტრალური გ ხმოვანი. უ ხმოვანი უმთავრესად ისეთ ზმნებთან დასტურდება, რომელთა ფუძე უ ხმოვანს შეიცავს. ი ხმოვანი ზმნის ბოლოკიდურად იშვიათად (-ნ სუფიქსის მომდევნოდ) გამოვლინდება. ზოგადად, მეგრული ზმნური მავრცობი ხმოვნების გამოყენების სიხშირით განსხვავდება სამწიგნობრო ქართულისაგან, თუმცა მსგავსი ფაქტები მეტ-ნაკლებად დასტურდება დიალექტებში.

 გამოყენებული ლიტერატურა

- გამყრელიძე... 1965: გამყრელიძე თ., მაჭავარიანი გ., სონანტა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბილისი, 1965.
- დადიანი 2018: დადიანი ე., ზმნური მავრცობი ა ტაოურში: ჟურნ. ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. XXII, ქუთაისი, 2018.
- ზურაბიშვილი 1956: ზურაბიშვილი თ., ემფატიკური -ა ახალ ქართულში, სბი, I, თბილისი, 1956.
- ზურაბიშვილი 1972: ზურაბიშვილი თ., მავრცობი ა თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი I, თბილისი, 1972.
- იმნაიშვილი 1957: იმნაიშვილი ი., სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, თბილისი, 1957.
- კარტოზია 1958: კარტოზია გ., კავშირებითა წარმოებისათვის მეგრულში, თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, №8, 1958.
- კარტოზია 2005: კარტოზია გ., ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში, თბილისი, 2005.
- ლომთაძე 1976: ლომთაძე ა., ემფატიკური ხმოვნები: მაცნე (ენისა და ლიტერატურის სერია), 1976, №3;
- ლომია 2012 (1): ლომია მ., გერსამია რ., ხაზთაშორის მორფემული გლოსირება (მეგრული ტექსტების მორფოლოგიური ანალიზი), ნაწილი 1, თბილისი, 2012.
- ლომია 2012 (2): ლომია მ., გერსამია რ., მეგრული ტექსტები, ნაწილი 2, თბილისი., 2012.
- ნოზაძე 1990: ნოზაძე ლ., ემფატიკური ი ქართულში: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXIX, 1990.
- ჟღენტი 1953: ჟღენტი ს., ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები, თბილისი, 1953.
- უთურგაიძე 1986: თ. უთურგაიძე, ქართული ენის სახელის მორფონოლოგიური ანალიზი, თბილისი, 1986.
- ფოცხიშვილი 2000: ალ. ფოცხიშვილი, მარცვალთდიაობის ა ახალ ქართულში: წიგნი: ქართული ენა, ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ასპექტები, თბილისი, 2000.
- ფუტკარაძე 1993: შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ტ. I, ბათუმი, 1993.
- ფუტკარაძე 2016: შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ტ. II, ბათუმი, 2016.
- ქავთარაძე 1964: ი. ქავთარაძე, ქართული ენის ისტორიისათვის, I, თბილისი, 1964.
- ძიძიგური 1954: შ. ძიძიგური, ძიძიგური ქართული დიალექტოლოგიიდან, თბილისი, 1954.

ძოწენიძე 1947: ქ. ძოწენიძე, ემფატიკური ხმოვანი ძველ ქართულში, თსუ შრომები, XXX-XXXI, 1947.

ქირია 2015: ქირია ჭ., ეზუგბაია ლ., მემიშიში ო., ჩუხუა მ., ლაზურ-მეგრული გრამატიკა. I, მორფოლოგია, თბილისი, 2015.

ხუბუა 1937: ხუბუა მ., მეგრული ტექსტები, თბილისი, 1937.

Кипшидзе 1914: Кипшидзе И., Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем, СПб., 1914: თხზულებანი, თბილისი, 1994.

Климов 1962: Климов Г. А., Склонение в картвельских языках в сравнительно-историческом аспекте, М., 1962.

გალის მუნიციპალიტეტის სოფლებში (ოტობაია, ღუმურიში) ჩაწერილი მეგრული ტექსტები. აუდიომასალა ჩაიწერეს ფილოლოგიის დოქტორებმა სოფიო კეკუამ და კესო გეჯუამ 2022 წელს.